

УДК 81'373.612.2'367.623=124:82-1(3)

ВИРАЖЕННЯ РИС ХАРАКТЕРУ ТА ВДАЧІ ЛЮДИНИ ТАКТИЛЬНИМИ ПРИКМЕТНИКАМИ У ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ ПИСЬМЕННИКІВ ЕПОХИ ПРИНЦИПАТУ АВГУСТА

Антонюк Соломія Андріївна

викл.

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького

У статті проаналізовано випадки переносного вживання тактильних прикметників на позначення рис характеру та вдачі людей. Виявлено, що найчастіше вони вживаються внаслідок метафоричного переносу їх значень для позначення палкої та гарячої вдачі героїв. Виокремлено низку дотикових одиниць, які в класичний період розвитку поетичної латинської мови виступають постійними метафоричними епітетами характерних рис людини.

Ключові слова: лексико-семантичне поле; тактильні прикметники; переносне значення; метафоричний епітет.

Шлях поетичних творів, як і самих поетів, різний. Одні рукописи назавжди поховані у пісках, інші ще за життя їх авторів отримали схвалення та визнання читачів. Доля останніх випала поетичним творам письменників епохи принципату Августа (Горацій, Вергілій, Овідій), що неодноразово піддавалися аналізу та обговоренню вченими.

Розгляд лексичної семантики тактильних ад'єктивів засвідчив, що у досліджуваних поетичних текстах вони найчастіше виконують стилістичну функцію епітета. Аналіз наукових праць вчених показав, що значний внесок у розвиток епітетології в наш час зробили: І.В. Арнольд, М.Ф. Братусь, В.С. Ващенко, О.М. Веселовський, О.С. Волковинський, С.Я. Єрмоленко, В.М. Жирмунський, О.П. Лободанов, Т.Н. Онопрієнко, Н.В. Підмогильна, О.О. Потебня, Л.О. Пустовіт, О.М. Сидоренко, Н.Г. Сидяченко, Л. І. Тимофєєв, Б.В. Томашевський.

Сучасна ж теорія функціонування епітета при вивченні стилю художньої мови античної літератури має своїм підґрунтям праці О.Ф. Лосєва, А.А. Тахо-Годі, С.С. Аверінцева, М.Л. Гаспарова, Р.В. Гордєзіані, М.Є. Грабарь-Пассек, Н.С. Грінбаума, Н.К. Малінаускєне, І.В. Шталь, Ю.Ф. Панасєнка, Н.А. Чистякової та ін.

Усі тактильні означення досліджуваних поетів, подібно означенням гомерівського епосу [Куйбіда 2013, 41], поділяємо на епітети, які позначають постійну ознаку об'єкта та метафоричні епітети, головною окрасою яких, як зазначив оратор Квінтіліан [Тахо-Годи 1978, 237], служить переносне значення. Це значення розглядається мовознавцями як явище мови, продукт її історичного розвитку, і як явище мовлення (в тому числі виключно індивідуального мовлення даного письменника) [Шамота 1967, 5-6].

З метафоризацією пов'язаний розвиток абстрактних значень на основі вичленованих конкретних значень [Вербицька 1993, 90]. Метафоричні епітети, які мають природу синестезії (у широкому розумінні), є різновидом метафори, в основі

якої лежить подібність фізіологічних і психологічних вражень від сприйняття різних об'єктів [Русанівський 2000, 335].

Метафоричні епітети є значущою складовою в системі образних засобів художнього мовлення Горация, Вергілія та Овідія. Це не дивує, оскільки саме метафора – атрибут художньої мови, де вона бере участь у творенні індивідуально-авторського бачення світу [Телия 1988, 4; Харченко 2012, 134]. Відсутність окремих досліджень тактильних прикметників у переносному значенні на матеріалі латинської мови зумовили **актуальність** проведення нашого дослідження та висвітлення отриманих результатів у даній статті.

Об'єктом аналізу стали емпірійні прикметники на позначення рис характеру людей та їх вдачі, виявлені у творах Вергілія, Овідія та Горация.

Предметом дослідження є лексико-семантичні особливості та системні відношення метафоричних епітетів як елементів ЛСП дотику.

Мета статті – аналіз лексичної семантики метафоричних тактильних епітетів, обумовила постановку таких **завдань**: виявити тактильні прикметники, які внаслідок переносного вживання їх значення поповнюють склад абстрактної лексики; з'ясувати та наочно продемонструвати джерелом поповнення якої групи найчастіше виступають тактильні метафоричні епітети.

Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній уперше на матеріалі латинської мови проведено аналіз метафоричного вживання тактильних прикметників на позначення рис характеру людей та вдачі живих істот.

В основі метафоричних епітетів, як і метафор, лежить взаємодія предметно-логічного і контекстуального значень дотикових ад'єктивів, які належать до найдавніших лексичних шарів, де їм була властива глибина лексико-семантичної варіативності (багатозначності), а також розгалуженість імплікаційних зв'язків із позамовною дійсністю [Вербицька 1993, 151].

Важливо, що в основі виокремлених епітетів лежить метафора, яка хоч і є витвором конкретного мовця (автора художнього твору), все ж таки залишається здобутком національної мови, оскільки автор попри індивідуальне сприйняття ситуації так чи інакше залежний від тих мовних засобів, які він обирає [Кіс 2001, 2].

Результати проведеного дослідження показали, що найчастіше тактильні лексеми у поетичних текстах Горация, Вергілія та Овідія зазнають метафоричного переносу значень вживаючись на позначення внутрішніх якостей героїв. Здебільшого, вони вказують на вдачу та риси характеру живих істот. Серед них виділяємо метафоричні епітети на позначення:

4) *гарячої, палкої вдачі* (наприклад, *acer, ardens, calidus, fervidus*). У кількісному відношенні прикладів метафоричного вживання тактильних лексем цієї групи виявилось найбільше. Зроблений нами висновок перегукується із зауваженням дослідників концепту болю в типологічному аспекті, які зауважили, що горіння є одним із найстабільніших джерел виникнення метафори [Бринцын и др. 2009, 30]. У досліджуваних творах тактильні прикметники виступають постійними епітетами не лише палкої вдачі людей, але й тварин, як наприклад: *Aequē*

iuvenemque magistri || exquirunt calidumque animis et cursibus acrem. [Verg. G. III. 118-119] – Також і вчителі шукають [коня] молодого і гарячого душею і палкого в бігу. Стилістичними засобами у наведеному контексті виступають два тактильні ад'єктиви (*calidus, acer*), які автор вживає для образного позначення вдачі коней необхідних для тренувань.

У поетів епохи принципату Августа ад'єктив *acer* є постійним епітетом вдачі царів (Ромула), полководців (Спартака), а також чи не кожного героя троянської війни, а саме Енея, Оронта, Аякса, Асканія, Камерта, Ерікса, Евріала, Мезентія, Мнестея, Аконтея, Ніса, Турна, Сереста, Атіна та ін.: *Tum Danaï gemitu atque ereptae uirginis ira || undique collecti inuadunt, acerrimus Ajax|| et gemini Atridae Dolorumque exercitus omnis.* [Verg. Aen. II. 413-415] – Тоді із-за крику та через захоплених дівчат у гніві звідусіль наступають данайці, найпалкіший у боях Аякс і два Атріди, і все військо доловів.

5) жорстокої вдачі (*acer, asper, durus, horridus*). Наведемо приклад, у якому додаткову експресивну барву вносить метафоричний епітет *durus*, вжитий на позначення жорстокої вдачі рільника, який повикладав із гнізда пташат: *...quails populea maerens Philomela sub umbra || missos queritur fetus, quos durus arator || observans nido implumes detraxit;* [Verg. G. IV. 511-513] – ... їх неоперених жорстокий рільник побачивши повикладав із гнізда;

б) ненадійної вдачі (*lubricus*). Войовнича героїня Камілла до лігурійця, який намагається уникнути двобою із нею, говорить: *Vane Ligus... || nequiquam patrias temptasti lubricus artis;* [Verg. Aen. XI. 715-716] – Брехливий Лігуре, ... даремно ти обманливий випробовуєш батьківські хитрощі; Завдяки метафоричному вживанню ад'єктива *lubricus* із первісним значенням “слизький”, Вергілію вдалося ще раз підкреслити і звернути увагу читача на негативно-оцінну рису вдачі хитруна.

7) холодної, байдужої вдачі (*frigidus, lentus*). На позначення байдужості коня, якої треба уникати при виборі тварин, Вергілій вживає тактильну лексему *frigidus* у метафоричному значенні “холодний, байдужий”: *Frigidus in Venerem senior, frustra que laborem || ingratum trahit;* [Verg. G. III. 97] – Старий [кінь] холодний до Венери, даремно тягне неприємну працю; Цей же ад'єктив Вергілій вживає на позначення вдачі воїна Дранка, який славився своїм красномовством, а не військовою завзятістю. Для досягнення ж сильнішого ефекту автор називає холодною не вдачу Дранка, а його правницю (*pars pro toto*) і тим самим створює блискучий зразок метафоричного слововживання: *Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni || obliqua invidia stimulisque agitabat amaris, || largus opum et lingua melior, sed frigida bello || dextera, ... surgit.* [Verg. Aen. XI. 336-339] – Тоді встав роздратований Дранк, таємна заздрість до Турна переслідувала його гострими стрекалами, він [був] багатий і миліший мовою, але із холодною до війни правницею.

8) гострої, колючої вдачі (*acer, horridus*): *Urget enim dominus mentem non lenis et acris || subiectat lasso stimulus versatque negantem.* [Hor. Sat. II. 7. 93-94] – Господар не лагідний і колючий мучить свідомість, спонукає стимулами втомленого і навертає того, хто відмовляється. Прикметник *acer*, вживаючись поряд із

означенням *non lenis* на позначення негативного характеру господаря, який не дає навіть перепочити від втоми рабу, актуалізує метафоричне значення “колючий”.

9) *легковажної вдачі (levis)*. Овідій, у звертанні до невдячного друга, який забув про автора після заслання, завдяки лексемі *levis* образно підкреслює легковажність його вдачі: *Sive fui numquam carus, simulasse fateris, || seu non fungebas, inueniere leuis*. [Ovid. Ex P. III. 19-20] – *Або якщо я колись був дорогим, ти виявляється вдавав, якщо ж ти не вдавав, виявляється ти легковажний*.

10) *розніженої вдачі (mitis, mollis, tener)*. Постійними епітетом ніжності та розніженої вдачі героїв досліджуваних творів виступають ад’єктиви *tener* і *mollis*. Ніжними та розніженими автори називають не лише жінок, але й чоловіків. *Eradenda cupidinis || pravi sunt elementa et tenerae nimis || mentes asperioribus || formandae studiis*. [Hor. Carm. III. 24. 51-54] – *Є початки злого бажання, які слід знищити і надто розніжені душі, які слід привчити до суворіших занять*.

11) *м’якої, поблажливої вдачі (mitis, mollis)*: *Ego illis || mollior nec te feriam neque intra || claustra tenebo*. [Hor. Od. III. 11. 42-44] – *Я від них м’якша, не заколю тебе і не триматиму тебе за замками*. У наведеному контексті Гораций вживає метафоричний епітет *mollis* на позначення м’якості, поблажливості характеру дівчини, яка закохалася у бога Меркурія. Зауважмо, що ад’єктив *mollis* у поетичних текстах класичного періоду є постійним епітетом вдачі жінок та чоловіків.

12) *строгої вдачі (durus, rigidus)*. Дочка мілетського царя, після того як закохалася в свого брата Кавна, говорить: *Nec nos aut durus pater aut reverential fama || aut timor impedit*. [Ovid. Met. IX. 556-557] – *Нам ані строгий батько чи повага до суспільної думки, чи страх не завадить*.

13) *твердої, непохитної вдачі (asper, durus, solidus, tenax)*. Овідій про гнів царя острова Серіф Полідекта на героя Персея пише: *... nec iuvenis virtus per tot spectata labores || nec mala molliant, sed inexorabile durus || exercet odium, nec iniqua finis in ira est*; [Ovid. Met. V. 244-246] – *... тебе не зм’якшили ані хоробрість юнака, побачена у стількох справах, ані біди, але ти непохитний поринаєш у неблаганну ненависть, і не має межі несправедливому гніву*.

Або ж на позначення годувальниці, яка невідступно намагалася розпитати дівчину про причину її смутку, Овідій вживає ад’єктив *tenax* у метафоричному значенні “тверда, наполеглива”: *Propositique tenax, quodcumque est, orat, ut ipsi || indicet*; [Ovid. Met. X. 405-406] – *Тверда у своєму намірі, що б там не було, благає щоб їй розповіла*. В основі формування аналізованого метафоричного епітета, вжитого для інтенсивного вираження найхарактернішої ознаки вдачі жінки, лежить перенесення семи “міцний” від сфери фізичного до сфери внутрішнього світу людини.

На внутрішні властивості вказують також так звані “інтелектуальні епітети”: *hebes* (тупий), *hirtus* і *rudis* (грубий). Хитромудрий Одисей про розумові здібності каже: *... hebes esse videtur, neve mihi ... profuit ingenium*; [Ovid. Met. XIII. 135-137] – *... потрібно здаватися тупим, ... щоб мені не нашкодив [мій] розум*.

При розгляді образно-естетичного потенціалу тактильних прикметників, виявлено приклади вживання їх у функції *гіперболічних епітетів*, які служать для позначення

рис характеру людей та вдачі живих істот. Гіперболічне епітетне словосполучення має на меті перебільшити ознаку, виділити її найсуттєвішу рису, підкреслити прагнення автора до утвердження певного ідеалу [Петришин 2005, 172]. Як гіперболічне поетичне означення у досліджуваних творах вживається прикметник у найвищому ступені порівняння. Так, наприклад, в Овідія постійним епітетом жінок та богинь виступає гіперболічне означення *mitissima*. Найніжнішою Овідій називає свою дружину (*mitissima coniunx*), найласкавішою богиню Феміду або Цереру (*Themis, mater frugum*), а про покинуту Аріадну Овідій каже: *mollissima pectora*.

Функції гіперболічного художнього означення набувають також тактильні прикметники, вжиті у вищому ступені порівняння у складі риторичного запитання. Так Овідій з метою підкреслити непохитну вдачу швидкої в бігу Аталанти пише: *Quid fuit asperius Nonacrina Atalanta?* [Ovid. Ars am. II. 185] – *Щоб було непохитнішим від конакрійської Аталанти?*

За допомогою метафоричного вживання тактильних прикметників латинська мова упластичнює, робить конкретними абстрактні поняття, оскільки слово у художньому творі ближче стоїть до реального, ніж слово спрямоване на відображення абстрактностей [Грицютенко 1972, 24-25];

Отже проведений нами аналіз лексико-семантичних та стилістичних особливостей тактильних ад'єктивів поетичної спадщини Горация, Вергілія та Овідія засвідчив, що аналізовані лексеми, будучи багатозначними лексемами, виявилися щедрим джерелом поповнення абстрактної лексики. Внаслідок метафоричного переносу їх значення з чуттєвої площини в психічну дотикові ад'єктиви найчастіше вживалися поетами на позначення широкого спектру рис характеру людей та вдачі живих істот. Отримані результати дослідження показали, що найвищою частотою метафоричного вживання на позначення вдачі живих істот в аналізованих поетичних творах характеризуються ад'єктиви *acer* (78 прикладів) та *durus* (56) із первісним тактильним значенням “гострий” і “твердий”. Найчастіше ж первісно дотикові прикметники у поетичних творах Горация, Вергілія та Овідія вживалися на позначення гарячої та палкої вдачі героїв (94 приклади). Дотикові прикметники у класичний період розвитку поетичної латинської мови, завдяки їх багатозначності, могли вживатися на позначення різних рис характеру людей, як ,наприклад, прикметник *durus*, який є означенням непохитної (23 приклади), жорстокої (23), а також строгої (10 прикладів) вдачі героїв.

Відсутність окремого аналізу тактильних прикметників у складі порівнянь або в інших стилістичних функціях відкриває **перспективи** для їх подальшого опрацювання.

Антонюк С. А., преподаватель

Львовский национальный медицинский университет имени Д. Галицкого

Выражение качеств характера человека тактильными прилагательными в поэтических произведениях писателей эпохи принципата Августа.

Проанализированы случаи переносного употребления осязательных прилагательных для обозначения качеств характера людей. Установлено, что чаще всего они употребляются в переносном метафорическом значении для обозначения горячего или вспыльчивого характера героев. Выделен

ряд тактильных единиц, которые в классический период развития поэтического латинского языка выступали постоянными эпитетами качеств характера человека.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле; тактильные прилагательные; переносное значение; метафорический эпитет.

Antonyuk Solomiya; lecturer

Danylo Halytsky Lviv National Medical University

Expression of the Character Traits of the Human Beings by the Adjectives Denoting Touch in the Latin Poetry of the Classical Period

The article deals with the analysis of the use of the adjectives denoting touch for the description of the character traits of the human beings. It was revealed that the most frequent usage of tactile adjectives in metaphorical sense marks passionate and hot tempered heroes. A number of tactile adjectives which in classical period of Latin poetry were used as permanent metaphorical epithets for character traits of the human beings are pointed out.

Key words: lexical-semantic field; adjectives denoting touch; metaphorical meaning; metaphorical epithet.

Література:

1. *Античные риторика* : [собр. текстов / общая ред. А. Тахо-Годи]. – Москва : Изд-во Московского ун-та, 1978. – 352 с.
2. *Вербицька О.А.* Ономастологічні функції синестезичної метафори в українській мові (на матеріалі прикметників відчуття): дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Вербицька Оксана Анатоліївна. – Х., 1993. – 170 с.
3. *Грицютенко І.Є.* Естетична функція художнього слова (в українській прозі 30-60-х років ХІХ століття) / Іван Єфремович Грицютенко. – Львів : Вид-во Львівського університету ім. І.Франка, 1972. – 180 с.
4. *Кіс Т.В.* Еволюція художньої метафори : Лінгвокультурний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Т. В. Кіс. – Київ, 2001. – 19 с.
5. *Концепт боль* в типологическом освещении / [ред. М. Брицын, Е. В. Рахилина, Т. И. Резникова, Г. М. Яворская]. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. – 424 с.
6. *Куйбіда Х.І.* Структура, семантика і функціонування похідних прикметників у поемах Гомера «Іліада» та «Одіссея»: дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.14 / Куйбіда Христина Ігорівна. – Л., 2013. – 203 с.
7. *Петришин М.Й.* Семантичне поле прикметників розміру у старогрецькій мові (на матеріалі гомерівського епосу): дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.14 / Петришин Марта Йосипівна. – Л., 2005. – 216 с.
8. *Метафора в языке и тексте* / [отв. ред. В. Н. Телия]. – М. : Наука, 1988. – 176 с.
9. *Українська мова* : Енциклопедія / Редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О., М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
10. *Харченко В. К.* Лингвосенсорика: Фундаментальные и прикладные аспекты / Харченко В. К. – М. : ЛИБРОКОМ, 2012. – 216 с.
11. *Шамота А. М.* Переносне значення слова в мові художньої літератури / Шамота А. М. – К. : Наукова думка, 1967. – 126 с.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2015.